

Nieuwsbrief

Vrienden van de Antwerpse Madonna's

Afgiftekantoor Antwerpen

Halfjaarlijks tijdschrift, nr. 3 [2de jaarg. (2003), nr. 2]

vu: R. Vanoystaeyen,

Vremdesesteeweg 92, 2530 Boechout

Nieuwsbrief Vrienden van de Antwerpse Madonna's

Speuren, sporen...

Foto: B. Goeminne, 2003

Wandelroute herplaatste gevelbeelden

Op 12 mei 2003 organiseerde 'Voor Kruis en Beeld' een wandeling naar aanleiding van de pas teruggeplaatste, gerestaureerde Madonna's. Margriet Dedroog wandelde mee en schreef voor ons haar Antwerpse indrukken neer.

Onder een echt miezerig Belgisch weer start om 16.30 uur onze wandeling aan de Kasteelpleinstraat. Bij de beelden aan het Sint-Lievenscollege wordt onze aandacht getrokken door de enorme moederliefde die van de 'lievevrouw' uitstraalt. Onze gids Freddy, zelf pas grootvader geworden, vergelijkt dit aanzien met zijn eigen dochter en haar babytje. Aan de overzijde van de straat is een pas gerestaureerd beeld herplaatst, daarom werd het omhangen met een lauwerkrans. Een ander beeld, boven de apothekersgevel aan dezelfde straatzijde, kreeg een sierstrik om de vernieuwing van het beeld te onderstrepen. Zo zullen we nog meer beelden ontmoeten op onze wandeling. We bemerken Madonna's met een veel te grote luifel, maar zo worden ze goed beschermd tegen regen en wind. In de Schoytestraat werd een (eerder) gerestaureerd madonnabeeld uit 1611, stralend aan de gevel herplaatst. Het pand ernaast is vereerd met een zeer klein beeldje, maar heel mooi; men moet het echt weten

staan. Sommige beelden zijn in hout, zo fijn dat het wel porselein lijkt. We horen van onze gids dat de prijs van een restauratie hoog kan oplopen. Het is dan ook echt precisiewerk waar maanden werk aan besteed wordt.

Speuren, sporen...

Heel toevallig is dit nummer gekoppeld aan littekens van historische madonnabeelden in Antwerpen. Maar als je goed kijkt, of veel over de achtergronden van de beelden leest ontdek je vanzelf overal sporen. Dan is het niet meer toevallig. Speuren blijft noodzakelijk. Niet zozeer in archiefmateriaal, voornamelijk 'op het veld'. In hoekjes en kantjes, op zogezegd

'verborgen' plaatsen. Je ontdekt soms beelden die getuigen van een heel rijk verleden. Door te speuren komen ook de minder fraaie kanten naar boven, het verval, dan is herstel prioriteit. Ontdek het allemaal, de Antwerpse Madonna's, het is geen oppervlakkig verhaal.

Etienne van Caster, voorzitter 'Voor Kruis en Beeld'

Het eind 16de-eeuwse processiebeeld 'Onze-Lieve-Vrouw van Bijstand en Victorie' van de Onze-Lieve-Vrouwekapel in de Antwerpse Sint-Andrieskerk, in de nieuwe garderobe van Ann Demeulemeester uit het 'modejaar' 2001.

Restauratrice Judith De Keyser behandelde beide beeldjes in 1992. De aanvankelijk 'Zwarte Madonna', vervuild van de vele jaren roet en stof, bleek een wondertje van oude polychromie. Ze trof een bijzonder fijne en bovendien haast ongeschonden oude kleurschildering aan. Weliswaar slechts op handen en gelaat, omdat zulke beelden immers altijd bedoeld waren om 'gekleed te gaan'. De afwerking van het lichaam is nochtans sierlijk, maar niet bedoeld om gezien te worden.

Beide beelden dragen echt haar, het werd eertijds geschonken door vrouwen die bij hun huwelijk de haren lieten knippen. In veel van de fraaie 18de-eeuwse mantels zijn ook delen van baljurken (en juwelen) verwerkt. Zo vormen zulke vestimentaire Madonna's een unieke collectie van fragmenten historisch textiel en sieraden.

- In de tentoonstellingscatalogus "Het verhaal van een garderobe: O.-L.-V. van Bijstand en Victorie", Sint-Andrieskerk, Antwerpen, 1995 – verkrijgbaar in de kerk – worden al de historische mantels getoond en besproken.
- Zie ook: <http://www.topa.be/site/255.html>

Naarmate de wandeling vordert begint het harder te regenen, we zullen noodgedwongen het parcours moeten inkorten. Aan Sint-Andrieskerk wordt ons gewezen op het website-adres van de vereniging, zo kan achteraf alles nog eens op die manier bekeken worden. In de kerk worden onze paraplu's onder het beeld van 'O.-L.-Vrouw van Peis en Vree' gelegd, die er dan ook tevreden op neerkijkt. Eerwaarde Heer Mannaerts, parochiepriester, schetst ons de verschillende Madonna's die zich in zijn prachtige kerk bevinden. Méér dan een uur lang weet hij ons te boeien. Zijn grootste aandacht gaat naar de 'O.-L.-Vrouw van Bijstand'. Dit 16de-eeuwse beeldje was voordien prachtig gekleed met een 'Spaanse mantel', en gekroond. In het Modejaar 2001 vroeg E.H.

Mannaerts aan kledingontwerpster Ann Demeulemeester het devotiebeeld in een modern kleedje te steken. Van een rijkelijk versierde Madonna met gouden kroon is het nu één met lang smal kleed en een kraagje met struisvogelveren. Mijns inziens had zij wel een hoofddeksel mogen dragen. Haar kindje is men denkkelijk vergeten te kleden en zijn haartjes zijn opvallend flink gekruld. Toch loont het zeker de moeite om het eens te gaan bekijken. Typisch is wel dat het zo geplaatst is dat het elke zonnestraal opvangt!

Tot slot van deze geslaagde middag werd een glaasje aangeboden gevolgd door een broodmaaltijd. Dank en proficiat aan de initiatiefnemers en ook aan Freddy die deze wandeling voor de eerste maal gidste!

Een Madonna naar Quellin

In de schaduw van Rubens op de Groenplaats, werd in alle stilte een epigonenwerk van zijn beeldhouwende tijd- en geestesgenoot Quellin verjongd.

In de periode dat het Rubensbeeld van Willem Geefs in de restauratiesteiger stond, plaatste 'Voor Kruis en Beeld' een herkapte kopie van een Madonna naar Artus I Quellin, tegen de gevel van de kantwinkel nabij de kathedraal.

De koppeling Rubens – Quellin is hier wel toevallig, maar daarom niet minder treffend. Wat P.P. Rubens (Siegen, 1577 – Antwerpen, 1640) betekende voor de Barokschilderkunst zou Artus Quellin de Oude (Antwerpen, 1609 – 1668) worden voor de Barokbeeldhouwkunst, het eikpunt, de grootste en krachtigste vertegenwoordiger.

Het op de Groenplaats 22 voor iedere voorbijganger te bekijken gevelbeeld is evenwel geen echte Quellin, wel een (laat?) 19de-eeuws werk naar een van zijn tekeningen. Sinds kort zelfs niet meer. De Antwerpse beeldhouwer-restaurateur Dirk Lenaerts (Schoten, 1959) diende in de zomer 2003 het beschadigde beeld te herkapen.

In een bijdrage in 'Madonna. Beelden van Maria in de Antwerpse binnenstad' legt Claire Baisier het verband uit tussen de zittende Madonnabeelden die van Quellin bekend zijn. Ons beeld werd mogelijk vervaardigd naar een verloren (of ongekend) origineel. Overtuigend is de aan Quellin toegeschreven tekening.

Dit 19de-eeuwse werk bevond zich tot begin jaren 1960 nog op een binnenplaats aan de Keistraat 20. Bij de buurtsanering verdween het in stadsdepot, samen met tal van andere toen uit het straatbeeld ver-

dwenen beelden. Het werd door 'Voor Kruis en Beeld' uit de vergetelheid gered, als de vereniging zocht naar een vervangend beeld voor de bij een storm in 1979 vernietigde Madonna van Albert Poels.

Dat de toenmalige keuze op een ietwat onhandige kopie naar de grote Quellin zou vallen, was onvermoed. Vandaag kunnen we er maar blij mee zijn, zelfs in zijn tweede vorm. Van Artus I Quellin rest ons haast niets meer in het straatbeeld. Aan hem worden nog de 'Onze-Lieve-Vrouw van de Stilte' voor het godshuis Almaras op de Paardenmarkt (ook herkapt) en de Madonna op de hoek Frans Halsplein en Korte Sint-Annastraat toegeschreven.

In de Antwerpse monumentale kerken kan je Quellin nog wel ontmoeten. In de Sint-Andrieskerk bevindt zich een van zijn topwerken, het witmarmeren Sint-Pietersbeeld uit 1658. - *Wim Strecker*

Het in 2003 herkapte beeld.

Zie ook de illustraties op voor- en achterkaft

Een Borgerhoutse herinnering bewaard in de Zirkstraat

Borgerhout is al enkele decennia vele gevelbeelden armer. De Madonna van de hoek Laar en Turnhoutsebaan kon tot voor kort nog enkel museaal, in het 'Reuzenhuis', bekeken worden. Recent is het beeld heropgesteld, op een binnenkoer in de Antwerpse Zirkstraat.

Volgens de overlevering (1), zou een beeldhouwer die werkzaam was aan de allereerste (en allermooiste) neogotische kerk in België – de uit 1841-1843 daterende voorangster van de Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuwkerk van Borgerhout – in die periode (?) ook zijn aangezocht om een Maria-gevelbeeld te vervaardigen voor een hoekhuis van het Laar met de Turnhoutsebaan. De kerk sneuvelde bij de bombardementen in 1944 en werd in 1949 vervangen door het huidige gebouw, het beeld van het hoekhuis verdween wat later uit het straatbeeld. Het werd ondergebracht in het Heemkundig Museum van Borgerhout, tot voor kort nog gevestigd in het 'Reuzenhuis' op de Turnhoutsebaan. Bij

ontuiming hiervan, kwam het begin 2003 in bezit van 'Voor Kruis en Beeld'. Niet voor lang echter, de Madonna kon eind augustus een warm nest vinden bij de Spaanse 'Antwerpenaars' Bernad in de Zirkstraat. Ze werd door Ward Buys deels herschilderd, met behoud van de originele vergulding, en goed beschermt herplaatst onder de barokarcade op de binnenkoer van 'de gulden Hand'.

De voorstelling van deze neogotische Borgerhoutse Madonna komt bij geen enkel ander Antwerps gevelbeeld voor. De gekroonde Madonna is gekleed met een warm gevoederde mantel. Met haar

linkerhand drukt ze een dichtgeslagen kerkboek tegen zich aan. Met haar andere hand steunt ze moederlijke haar Zoon. Jezus wordt als jongeling voorgesteld, is gekleed, en maakt een zegenend gebaar naar de toeschouwer. Maria wendt inmiddels deemoedig haar blik af. - *Wim Strecker*

(1): Genoteerd door de Borgerhoutse heemkundige Gaston Van Bulck.

Foto: B. Goeminne, 2003

De 'Madonna-equipe'

Onder impuls van Armand Van Bortel, de restaurateur-vergulder die tal van gevelbeelden, bijsculptuur en de vele lantaarns tot dusver verzorgde, werd een Madonna-equipe samengesteld. Sinds kort staan nu Ward Buys, Tuur De Keersmaecker en Baudouin Goeminne paraat voor het klaren van de buitenklussen.

Eindelijk werd de Heilige-Familiegroep aan de Sint-Paulusplaats, hoek Oudemansstraat vervolledigd. De sinds lang ontbrekende voorstelling van de Heilige Geest is sinds 14 oktober opnieuw op de stralenkrans te bewonderen. Dezelfde dag plaatsten ze ook de lantaarn bij de Madonna van de Falconpoort.

Erfgoed gespaard: een madonna van de Suikerrui in de Prinsstraat

Wim Strecker

Wie ooit het Museum Plantin-Moretus, Rockoxhuis of herenwoningen in de Venusstraat of Lange Nieuwstraat bezocht, beseft iets van het geheim van gesloten, strenge gevels. Die huizen zijn naar binnen gekeerd, de straatgevel is haast bijzaak. Je ontdekt in zulke grote 17de en 18de-eeuwse gebouwen immers een verborgen wereld in de met arcades omgeven binnenkoer. Deze zijn vaak fraaier dan een gewone tuin, intiemer en rijker versierd. De tijd bleef - en blijft - er langer stilstaan, het 'begijnhofgevoel' in zijn rijke variant. Ook het Hof van Liere aan de Prinsstraat is zo'n soort straatblind 'stadspaleis', vandaag overbekend aan de studenten die daar aan het UFSIA cursus lopen. Alleen bezit dit complex meer dan de gekende grote binnenkoer, er is ook de intieme 'Madonnakoer', ontoegankelijk voor de gewone bezoeker.

Bij de voorbereiding van het Madonnaboek bezocht ik voor 't eerst deze uit de literatuur bekende locatie. Hier huisde een zeer interessante Madonna die ooit het straatbeeld van de omgeving van de Suikerrui mee had bepaald. Wat aanvankelijk gewone interesse bleek, groeide evenwel uit tot een heel restauratieverhaal (1). De verborgen Madonna bleek erg aan herstel toe, hier diende ernstig restauratiewerk aan te pas te komen. Toen kwam het hele verhuisverhaal om de hoek kijken. Welke historische sporen liet deze madonna na, hoe had ze tot dusver geleefd?

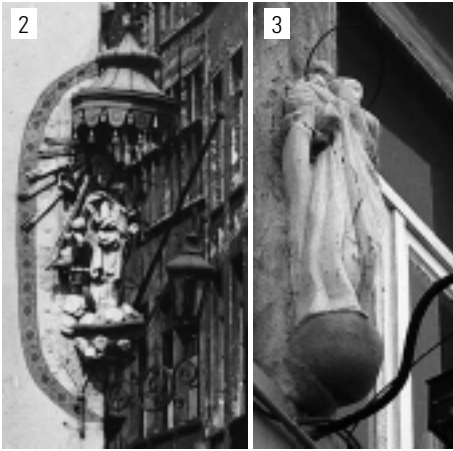
Suikerrui. O.L.V. ter engelen. Fraei L.V. beeld met schoon engelen glorie van boven. Fraeyen troon en kunstig englen voetstuk. Door Ant. Galle. [Hs1491, 4r°] (2).

Toen de anonieme auteur van het handschrift 'De lieve-vrouwbeelden van Antwerpen' in het laatste kwart van de 19de eeuw deze woorden neerschreef, wist hij niet dat het bedoelde beeld een echte 'wandelende Madonna' ging worden. Ook was hij niet op de hoogte dat de plaats waar hij het beschreef, de hoek van de Kaasstraat en Suikerrui, niet de oorspronkelijke locatie was van deze Madonna. Eerder hing ze namelijk op de hoek van het toen al gesloopte 'Suikerstraatje', aan de gevel van de woning van de ouders van J. Linnig. Het

is via een werk van hem dat we nog een beeld kunnen vormen hoe het er eertijds uitzag. Na 1847, bij de sloop van het bouwblok ter verbreding van de Suikerrui verhuisde het beeld naar de plaats die hierboven werd beschreven. Maar ook die situatie zal veranderen bij een tweede verbreding van de Suikerrui in 1901. Vandaag staat daar nu het 'Hansahuis' en maken de gevelbeelden van Jef Lambeaux een heel andere dan een Madonna-indruk.

Onze Madonna verhuisde opnieuw, maar bleef nogmaals kort in de buurt. Ze kwam aan een schuin tegenoverliggende gevel, tegen het actuele nr. 18, te hangen, althans dit duurde zowat een kwarteeuw. Omstreeks 1925 bleek de historische Madonna niet meer te passen in het Art-Deco-gevoel

(1) Suikerstraat 1, J. Linnig, 1832 [?]; (2) Suikerrui (Boterrui), hoek Kaasstraat, eind 19de eeuw; (3) Suikerrui 18, in 2002; (4) Prinsstraat, 'Madonna-koer', voor restauratie, in 2002.

dat de nu vernieuwde gevel uitstraalde, er kwam dan een discreter, 'hedendaagser' beeldje tegen het pand. Inmiddels is dit ook al aan restauratie toe, maar dat is een ander verhaal. De historische madonna ging van dan af op reserve, jaren zou ze rusten in een bergplaats van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal.

De architect die de leiding had over de renovatie- en restauratiewerken van het 'Hof van Liere' moet haar hier hebben opgemerkt. Ze werd heropgesteld in het verbouwde historische pand aan de Prinsstraat, en kreeg daar een heuse 'Madonna-koer'. Helaas de-graduateerde de 'straatmadonna' nu tot 'privé-madonna', of was dit een promotie? Sinds dan zouden enkel de paters jezuiten van de Prinsstraat echt van de schoonheid van het beeld genieten, de locatie was niet openbaar toegankelijk.

Vandaag zijn we blij met deze 'verbanningen', zo is er toch nog erfgoed gespaard. We dienen deze geheimen wel zorgzaam te koesteren, hier en daar een controlerend - spiedend - oog is dus op zijn plaats.

(1) In een volgende bijdrage zal de restauratie door Kim Raymakers aan bod komen.

(2) Zie: *Madonna. Beelden van Maria in de Antwerpse binnenstad*. Antwerpen, 2002, p. 57, 179. – Kunsthistorisch is amper iets van Antonius Galle (of Gallé) bekend. De beeldhouwer werd meester in de Antwerpse Sint-Lucasgilde in 1710.

Administratieve betrachtingen en op komst zijnde realisaties

Het overlopen van het eerste lijstje hieronder is snel gebeurd, er wordt nog gezocht naar steun voor drie beelden. In de vorige nieuwsbrief vulde de lijst een hele kolom.

Inmiddels is flink wat administratief werk verzet en werden tal van restauratiedossiers ingediend bij verschillende overheden. Concreet blijft het wachten op financiële toezeggingen, die gedeeltelijk de kosten dekken. Deze zijn ten vroegste bekend in het volgende werkjaar.

Onderstaande madonnabeelden wachten nog op sponsoring voor restauratie. Wie kan ons daadwerkelijk hulp bieden ?

- Klapdorp 93-95
- Mutsaardstraat, hoek Klapdorp
- Korte Nieuwstraat 15, hoek Sint-Pieter-en-Paulusstraat

Johannes Nepomucenus, Lange Nieuwstraat, hoek Parochiaanstraat (in 2003, voor de restauratie)

Dossiers bezorgd aan de Vlaamse Gemeenschap, Dienst Monumenten en Landschappen (Planning 2004)

- Jezuïetenrui, hoek Sint-Pieter-en-Paulusstraat
- Sint-Andriessstraat 5

Dossiers bezorgd aan het Provinciebestuur Antwerpen, Dienst Cultureel Erfgoed

- Sleutelstraat 33
- Sint-Rochusstraat (kant Begijnenvest 66-68)

Sponsorbemiddeling in behandeling

- Koepoortbrug
- Lange Sint-Annastraat, hoek Ossenmarkt
- Hoogstraat, hoek Vlasmarkt
- Lange Ridderstraat, hoek Steenhouwersvest

Restauratiedossiers worden opgemaakt door de studenten C/R steen, o.l.v. Carolien van der Star, Hogeschool Antwerpen (Academie)

- Lange Doornikstraat 27
- Paradijsstraat, hoek Pieter van Hobokenstraat 26

In situ

Onmiddellijk resultaat kan verwacht worden voor drie beelden die binnenkort daadwerkelijk zullen worden gerestaureerd. Zelfstandig restaurateur-beeldhouwer Dirk Lenaerts gaat eerstvolgend aan de slag met het beeld van de Heilige Johannes Nepomucenus van de hoek *Lange Nieuwstraat*

Kloosterstraat 155 (in 2002)

en *Parochiaanstraat*. Na afwerking hiervan volgen twee **Madonna's**, deze van de *Haarstraat 16* en die van de hoek *Kloosterstraat 155 en Willem Lepelstraat* ('Heilig Huisken'). Alle beelden zullen aan de gevel zelf worden behandeld. Mogen de 'weergoden' ons welgezind blijven.

Haarstraat 16 (in 2002)

Verwilderende zee

'Voor Kruis en Beeld' verheugt zich dat ook de Antwerpse stadsdiensten voor het onderhoud van hun monumenten instaan, ondermeer de calvaries van de Repenstraat en deze van de Wilde Zee.

Dat buurtbewoners zelf de handen uit de mouwen steken komt maar zelden voor, het gebeurde onlangs toch aan de Schrijnwerkersstraat. Tolereer je te lang ongewenste graffiti, wildplakken van stickers of affiches, deint de verloedering maar al te gauw uit, zo redeneerden de handelaars van deze aangename winkelbuurt. Duurde een stadsinterventie te lang? Waarschijnlijk altijd te lang, zelfs in de beste der werelden. Kort op de bal spelen kunnen enkel betrokkenen zelf, vandaar hun opfrisactie, de kosten werden gedragen door de handelaars zelf.

Is dit aan te moedigen of een gevaarlijk precedent? Laat het bij een eenmalige actie blijven, de goede intenties van beide partijen zijn gekend.

Het evoluerende straatbeeld

Het wisselende straatbeeld bij het komen en gaan van generaties is een onvermijdelijkheid. Maar niet onvermijdelijk is het verlies ten opzichte van voordien. Denk hier niet aan onveranderlijkheid, starheid, maar wel om het juist inschatten en bewaren van karakteristieken. Er is de geheugenfunctie van het erfgoed, stenen 'spreken' als het ware de taal van onze voorgangers, ze getuigen.

Elke generatie is maar een schakel in een altijd groeiende keten. Ieder van ons is maar een tijdelijk beheerder die 'haar' erfgoed respectvol aan de komende generaties zou moeten doorgeven.

Herbestemming van gebouwen die gevelbeelden dragen brengt altijd onrust bij Voor Kruis en Beeld.

Zo vernemen we dat het kloosterpand van het Hopland verkocht werd. De Sint-Lodewijk Basisschool, het vroegere Anna Bijnsinstituut, aan de Everdijstraat 35 wordt volgend schooljaar verlaten. Wat gebeurt er met dit niet beschermd erfgoed?

Onze verwachtingen omtrent de herplaatsing van het madonnabeeld op de nieuwbouw van de Oudevaartplaats, werden spijtig genoeg niet ingelost!

Toch is er soms goed nieuws: onverzorgde panden worden eindelijk na jaren opgefrist, zodat de mooie madonna's echt tot hun recht komen. Dit is recent gebeurd met de gevels van de Bogaardestraat, hoek Schoytestraat en Korte Noordstraat, hoek Predikerinnenstraat.

De gevel van de Sudermanstraat 22 werd helemaal gemoderniseerd (zie kaderstukje), en ook de Calvarie van de Wilde Zee kreeg een opfrisbeurt (zie p.9).

Paula Sörnsen

Foto: Oswald Pauwels, 2002

Tot voor kort was dit Mariabeeld in neoromaanse stijl tegen een egaalblauwe mozaïek met twaalf vergulde sterren opgesteld. Het werd er geplaatst in 1964, het jaar van het 150-jarig jubileum van het 'herstel van de beelden'. Op zich een belangwekkend gegeven m.b.t. de Antwerpse mariale geschiedenis. Vandaag wordt de gevel gerenoveerd, het beeld gaat in november 2003 op zijn identieke plaats weerkeren. Het krijgt wel een discretere console en een neutraal gevelveld.

Madonna Sudermanstraat 22

Madonna Everdijstraat 35

Het voormalige klooster van de paters redemptoristen aan het Hopland 47, heeft op zijn gevel drie beelden gekend, hiervan bestaan er nog twee. Hoog in de top werd in 1884, in de bouwperiode, een Christusbeeld ('Zaligmaker') in een boogvormige gevelnis geplaatst. De maker ervan is onbekend. De ingang van de kerk kreeg in 1890 een groot beeld van de ordetichter, Sint-Alphonsus van Liguori. Het werd voor boven de kerkdeur vervaardigd door Louis Kockerols (1826 – 1893). Dit is reeds geruime tijd verdwenen. Op de tweede bouwlaag werd kort na de Tweede Wereldoorlog een sober

Madonnabeeld geplaatst als dank voor het behoud tijdens de "oorlogsjaren 1940-1945", zoals de console vermeldt. De gelukkige Moeder kijkt naar het kindje dat op haar beide handen ligt. Beiden dragen een ringvormig aureool. Jezus grijpt naar de voorste pand van het hoofddoek van zijn moeder, maar keert zich ondertussen naar de voorbijganger. Een gelijkend beeld, gekapt door de Borgerhoutse kunstenaar Ferdinand Adolf Van Dongen, werd in 1947 bovenop de tuinmuur aan de Sint-Paulusstraat 8-10 geplaatst. Vermoedelijk is de Moeder Gods van het Hopland ook van zijn hand.

Bogaardestraat – Schoytestraat 40, hoekgebouw met Madonna en Kind - 'Moeder van de Zaligmaker', toegeschreven aan Walter Pompe (1703-1777). De situatie in 2002 (links) en in oktober 2003 (rechts).

Een vervolghverhaal van lange adem...

Deel 2 van 2

Carolien van der Star

Zoals gezegd, over het algemeen zijn studenten enthousiast om aan de herstelling van een Maria te beginnen. Maar de meeste van deze Madonna's behoeven een lang proces van restauratie. Hier komt een heel scala van conservatie- en restauratietechnieken bij kijken. Binnen dat traject van restauratie kan er heel wat veranderen, juist omdat gaandeweg steeds meer duidelijk wordt over de materiële geschiedenis van het betreffende Madonnabeeld.

De ervaring leert dat de meeste restauraties van de Madonna's veel langer dan één academiejaar duren. In het fijnste geval biedt zo'n Madonna veel verschillende leermogelijkheden voor een student. Is dat niet zo, dan kan de Madonna nog wel eens wisselen van leerling-restaurator.

Het studentenaantal fluctueert per jaar. In sommige jaren zitten zes studenten, in andere jaren maar een. Ook de kwaliteiten van de betreffende studenten verschillen. Er zijn studenten die goed zijn in boetseren, in mouleren, in conservatiewerkzaamheden, en je hebt studenten die juist veel verschillende werkzaamheden willen doen. Soms wordt er aan een Madonna een jaar lang niet gewerkt omdat er geen studenten beschikbaar zijn, of omdat de student niet geschikt is om die specifieke werkzaamheden aan een Madonna te verrichten.

Studeren is steeds vaker een individueel traject, waarin zoveel mogelijk kwaliteiten van de student ontwikkeld worden. Een student in zijn praktijkuren alleen te laten decaperen is niet zinvol. Als docent wordt dan de keuze gemaakt een student andere werkzaamheden te laten verrichten,

maar dan blijft de desbetreffende Madonna zeker nog een jaar in de klas.

De studenten in de meestergraden hebben tot nu maar twee dagen praktijk per week. In het vierde jaar komt daar nog het schrijven van hun scriptie bij. Meestal heeft deze raakvlakken met de praktijk van de restauratie van de madonnabeelden. Vaak wordt de restauratie van het madonnabeeld beschreven als case-study. Binnen die praktijkuren werken ze niet alleen aan een madonnabeeld. Ze hebben ook de verantwoordelijkheid over de conservatie van meestal een museale sculptuur. Ook doen ze de conservatie en vaak restauratie van een gipsen afgietsel. Studenten moeten ook weten hoe stenen beelden moeten worden getransporteerd, maar ook hoe ze worden geëxposeerd en opgeslagen in een museaal depot. De 480 werkuren worden dus verdeeld over vele verschillende werkzaamheden.

Daarnaast vertonen de studenten toch gewoon alle trekjes van een gewone student. Een verjaardag, een avondje in de kroeg, een keertje ziek. Ook zijn ze verliefd, is het soms iets te mooi lenteweer en hebben ze even geen zin. "Oja, nee, we komen even niet naar de praktijk want morgen hebben we een examen!"

In het begin van het academiejaar lijken 480 werkuren een geweldige hoeveelheid. Meestal komen studenten toch langzaam op gang en gaat het werktempo omhoog naarmate het jaar vordert. Je ziet overigens dat het werkvirus meestal per studiejaar meer om zich heen grijpt. Hoe verder in de studie, des te vaker een student werkt aan zijn praktijkwerkzaamheden. On-

der motivatieproblemen vallen allerlei redenen om niet naar de les te komen. Ook in de meestergraden zijn er studenten die twifelen. Willen ze restaurator worden, willen ze wel een zelfstandige worden? Sommige twifelaars studeren toch af, maar kiezen na hun diplomering voor een andere studie. Hierdoor kunnen overigens mooie studiec combinaties ontstaan als restauratie en kunstgeschiedenis, of restauratie en chemie. Ook zijn er studenten die midden in het jaar een overstap maken naar een andere studierichting (bijvoorbeeld naar de vrije kunsten) of toch gewoon stoppen met de studie. In deze gevallen ligt een madonnabeeld te wachten op een volgende student. Als docent weet je dan dat het zeker een jaar langer duurt voordat het beeld weer terug op de gevel staat. Persoonlijke omstandigheden als werken om in je eigen onderhoud te voorzien, of vervelende familiale omstandigheden zijn overigens vaak ook een reden om te stoppen met de studie.

En dan is Maria eindelijk gerestaureerd en afgewerkt met een verflaag. Meestal werken de studenten mee met de plaatsing van de beelden aan de gevel. Toch is aan de omslag van het boek *Madonna*, beelden van Maria in de Antwerpse binnenstad goed te zien dat de zorgen van *Voor Kruis en Beeld* voor Maria dan nog vaak niet gedaan zijn. Deze Madonna is gerestaureerd door een van de studenten van de opleiding C&R, studio Steen. Maar ook de gevel en de sokkel zijn dringend aan restauratie toe. Een gerestaureerde Maria straalt pas echt onder een goede lui fel en op een sokkel die in orde is. Ook de gevel en de hemelwaterafvoer zijn dan in orde en zullen regelmatig worden gecontroleerd.

Om Madonna echt te laten stralen zal ook de huis-eigenaar voor de gevel, het beeld, en de verlichting bestendig zorg moeten dragen.

Naschrift: In september 2003 gebeurde reeds een gedeeltelijke gevelrenovatie van het hierboven beschreven pand, hoek Bogaardstraat en Schoytestraat. (zie p. 10-11).

Carolien van der Star

is docente aan de Hogeschool Antwerpen. Ze leidt de 'studio steen' van de opleiding 'Conservatie en Restauratie'.

VOORZITTER: Leo Delwaide, Antwerpen.

ERELEDEN: Karel Boeckx, Hoogstraten • M.F. Cloos, Berchem • Expan 2000, Brussel • Theodora Janssen-Arts, Vosselaar • Georges Leclair, Kontich • Pascal Mallien, Schilde • Gabriella Moortgat, Breendonk • Louis Stas-Donvil, 's Gravenwezel • Georges Van Eessel, Kapellen.

STEUNENDE LEDEN: Begga Andries, Berchem • L. Berndsen-Scholtz, Antwerpen • Dree De Vries, Vilvoorde • Eric Deckers, Schoten • Paul Govaerts, Merksem • Robert Holtrust, Essen • NV Imopan, Kontich • Regina Jacobs, Antwerpen • Jean Mertens de Wilmars, Antwerpen • Veronique Saverys, Aartselaar • Anne Marie Smekens-De Vrieze, Schoten • Erik van Alsenoy, Beveren • Jacques Wirtz, Schoten.

LEDEN: M. Avonts, Hemiksem • L. Baeck, Wilrijk • Walter Baisier, Antwerpen • Lode Bapluë, Brasschaat • André Beckers, Deurne • Jos Berckmans, Wilrijk • Gerarda Beukelaer, Antwerpen • Antoine Blondeau, Zoersel • Eva Brouwer, Antwerpen • Ward Buys, Merksem • Michel Buytaert, Wilrijk • Henri Cant, Deurne • Honorin Casteleyn, Boechout • Jacqueline Charon, Broechem • Magda Claesen, Wilrijk • Jacq. Coens, Broechem • Eva Coltof-Brouwer, Antwerpen • Maria Cools, Antwerpen • Françoise Corluy-Schaffers, Wilrijk • Dirk Couturier, Wilrijk • Stefan Croenen, Schilde • Maurice D'Hoore, Boom • Michèle Dauwe-Van Doosselaere, Brasschaat • Thierry de Barys, Antwerpen • Magda De Beuckelaer, Antwerpen • Jozef De Bleser, Merksem • Pierre De Deken, Berchem • Emiel De Fleurquin, Edegem • Alfons De Meulder, Merksem • Christel De Meulder, Kontich • Lucas De Ruysser, Antwerpen • Henri De Sagher, Puurs • Anne De Swaef, Antwerpen • Gustaaf De Wilde, Mortsel • Simon Deckers, Antwerpen • Margriet Dedroog, Merksem • Marie-Mad. Deloof, Antwerpen • Dienstmaagden vzw, Antwerpen • Jacques Dierckx, Antwerpen • Guy Diercxsens, Hove • Jos Dobbeleers, Antwerpen • Driessen-Van Rossum, Antwerpen • Paul Durt, Edegem • Luk Fabré, Wilrijk • Freddy Franck, Berchem • Maria Geerincx, Boechout • Baudouin Goeminne, 's Gravenwezel • Goublomme, Antwerpen • Marc Groetaers, Wilrijk • Jan Gypen, Kontich • Philippe Hernould, Antwerpen • Michel Hertoghe, 's Gravenwezel • Elisa Huysmans, Antwerpen • Georges Impens, Antwerpen • Jacques Ista, Schilde • Henri Janssens, Hove • Wieland Janssens, SNIN London • Karo, Schoten • Bernadette Kiebooms, Boechout • KONHEF vzw, Antwerpen • Ghislain Lamiroy-Foket, Hove • Frans Lauwers, Antwerpen • Patrick Leclair, Wilrijk • Annick Leclair, Wommelgem • François Leconte, Mortsel • Legioen Kleine Zielen, Antwerpen • Paul Lemmens, Brasschaat • Rosa Lenssens, Berchem • Paul Leysen, Deurne • Marcelle Lombaerts-Van den Bril, Boom • Jean Pierre Loos, Edegem • Willy Lucidarme, Nieuwpoort • Bruno Luyten, Puurs • Jozef Marijse, Merksem • Gerda Marin, Antwerpen • Henriette McIntyre, Antwerpen • Etienne Meert, Antwerpen • Paul Meeus, Antwerpen • Dominique Moorkens, Ranst • Chr. Museur, Berchem • Willem Nollet, Hove • Hugo Nys, Borsbeek • Paula Onghena, Wilrijk • Johanna Peeters, Deurne • Ria Penders, Ekeren • Herman Pepermans, Berchem • Albertus Roevens, Brasschaat • Martha Rombouts, Edegem • Freddy Rouchet, Merksem • Augusta Sluyts, Antwerpen • Michel Smets, Antwerpen • Paula Sörnsen, Merksem • St.Paulusvrienden, Antwerpen • Theo Strauven-Destrijcker, Berchem • Wim Strecker, Antwerpen • André Struyf, 's Gravenwezel • Lisette Tijsmans, Antwerpen • Anna Tirelire, Berchem • E. Torfs, O.-L.-Vrouw-Waver • Trevis IMMO, Brasschaat • Roelans Ulrix, Wommelgem • Henri Umans, Lier • Jan Valvekens, Antwerpen • Armand Van Bortel, Deurne • Marc Van Bouwel-Lembrechts, Deurne • Joseph van Caster, Antwerpen • Etienne van Caster, Mortsel • Guido Van Damme, Aartselaar • Jean van de Put, Berchem • Yves van de Werve de Vorskelaer, Schilde • Jozef Van de Wiele, Antwerpen • Van Den Bossche, Vorselaar • Paul van den Hove d'Ertsenryck, Zandhoven • Guido Van Den Sande, Ekeren • Theo Van der Auwera, Westmalle • Lucas Van Gelder, Hove • Hilda Van Gool, Antwerpen • Simonne Van Heurck, Antwerpen • Ivo Van Hoorebeke, Wilrijk • Ann Van Houtte, Antwerpen • Ferdinandus Van Hoydonck, Hove • Benoit van Lidth de Jeude, Antwerpen • Nicole Van Look, Ekeren • Paul Van Mechelen, Aartselaar • Mathieu Van Miro, Borgerhout • Van Noten, Wildert-Essen • Elza Van Suetendael, Berchem • Walter Van Thillo, Berchem • Armand Vandeplas, Antwerpen • Karel Vanderhoeft, Berchem • Ernest Vanderlinden, Berlaar • G. Vanhalme, Harelbeke • Emiel Vanhamme, Mortsel • Frank Van Oorschot, Antwerpen • Ronald Vanoystaejen, Boechout • R. Vekemans, Lier • Chris Verbeeck, Hove • Nicole Vercruysse, Wilrijk • Pierre Verelst, Antwerpen • Madeleine Verhoosel, Antwerpen • Josette Verschaeren, Wilrijk • Antoon Verstreken, Antwerpen • Denise Verstrepen, Brasschaat

Mededelingen

- Voor de komende feestdagen kunnen we nieuwe **wenskaarten** aanbevelen. Een pakje van 4 kaarten (2 aquarels door Ingrid Berndsen-Scholtz en 2 pentekeningen door Etienne van Caster) kost 8 € per set, inclusief omslag.

Er zijn nog **postkaarten** voorradig van het madonnabeeld op de hoek Pieter van Hobokenstraat en Prinsesstraat. Een pakje van 10 kaarten kost 4 €.

- **Ontmoeting**, op zaterdag 29 november 2003 in 'Mariahove', Bellem (Aalter) om 17 uur. (Zie uitnodiging in bijlage).

- **'t Zit in de familie**, Erfgoeddag zondag 18 april 2004. Onze vereniging plant een aangepaste wandeling.

<http://www.erfgoeddag.be/sector/home/>

- In 't vooruitzicht, **70 jaar Voor Kruis en Beeld** in 2004.

- **Aanvulling lijst Antwerpse Madonna's**. Op de afgeschuinde gevelhoek van een gebouw aan de Sint-Jacobsmarkt en Lange Sint-Annastraat (Medisch centrum van de christelijke ziekenfondsen), is een reliëf in witte steen van Albert Poels te zien. Het stelt een Madonna met Kind en personificaties van medische hulp voor. Dit grote werk (800 x 130 cm) werd niet in 'Madonna. Beelden van Maria in de Antwerpse binnenstad' (2002) vermeld. Het werk is wel opgenomen in de lijst van Antoon Van Ruyssevelt 'Stadsbeelden Antwerpen anno 2001' (p. 76).

Bovendeel van het reliëf van Poels uit ca. 1955 op de Sint-Jacobsmarkt.

- De verkoop van het boek, **Madonna. Beelden van Maria in de Antwerpse binnenstad**, loopt naar de eindsprint. Dank zij de Erfgoedcel en de medewerking van Stadswinkel, Vlaams Erfgoed, onze vrienden en leden is de verkoopperiode positief verlopen. Naast de hernieuwde aandacht die onze Madonna's genieten in binnen- en buitenland wordt ons werkbudget eveneens uitgebreid.

Bij **Voor Kruis en Beeld** kunnen nog boeken besteld worden aan de prijs van € 15 (+ eventuele verzendingskosten

€ 2,50). **Vrienden van de Antwerpse Madonna's** genieten van 15% korting.

Voor Kruis en Beeld vzw

Vremdesesteeweg 92, 2530 Boechout, tel. 03-455 58 44 – iha@yucom.be

- Met een mailtje aan onze secretaris, Ronald Vanoystaeyen - iha@yucom.be, kan u melden of u op de hoogte wenst gebracht te worden van 'aandachtspunten'. We berichten u dan elektronisch over tijdelijke hete hangijzers omtrent de bescherming van de Antwerpse Madonna's.

- Aan de vrienden die in 2003 mogelijk vergeten hebben hun **bijdrage** te storten, geven wij opnieuw de gelegenheid met bijgevoegd stortingsbulletin.

Info en colofon

Vrienden van de Antwerpse Madonna's ter ondersteuning van de werking van de vereniging Voor Kruis en Beeld vzw, Lange Lozanastraat 92, 2018 Antwerpen.

Een jaarlijks lidmaatschap kost € 30, steunende leden betalen € 125 en ereleden €250 (fiscale aftrek mogelijk). Storten kan op het rekeningnummer 000-00 00 00 04-04 van de Koning Boudewijnstichting, Brederodestraat 21 Brussel, met vermelding *Voor Kruis en Beeld (vriendenkring)*.

Lay-out en foto's (tenzij anders vermeld) Wim Strecker, info@strecker.be

Het oude en nieuwe madonnabeeld van de Groenplaats 22
in het atelier van Dirk Lenaerts tijdens het herkappen.
Rechts: Brokstukken van het beschadigde beeld.

Op 30 augustus 2003 gaf mevrouw Bernad een receptie ter
gelegenheid van de plaatsing van een madonna door *Voor Kruis
en Beeld*. (Zie p. 6).